

افراط‌گرایی در تاریخ اسلام

مطالعه‌ی موردی

کارنامه‌ی فکری و سیاسی خواجه

خلیل احمد

www.ketab.ir

سرشناسه:	موحد، خلیل
عنوان و نام پدیدآور:	افراط گرایی در تاریخ اسلام: مطالعه موردی کارنامه‌ی فکری و سیاسی خوارج
مشخصات نشر:	نویسنده: خلیل موحد.
مشخصات ظاهری:	قلم: صمدیه، ۱۳۹۴.
شابک:	۷۲۵ ص. : جدول.
وضعیت فهرست نویسی:	۴-۷-۹۲۳۶۲-۹۶۴-۹۷۸
موضوع:	فیفا
موضوع:	خوارج
موضوع:	خوارج -- تاریخ
موضوع:	خوارج -- عقاید
موضوع:	خوارج در ادبیات
رده‌بندی کنگره:	۱۳۹۴ ک ۲ م ۸
رده‌بندی دیویی:	۲۹۷/۵۴
شماره کتابشناسی ملی:	۲۲۰۷۴۵۲

افراط گرایی در تاریخ اسلام مطالعه‌ی موردی کارنامه‌ی فکری و سیاسی خوارج

- مؤلف: خلیل موحد
- طراح جلد: کیانوش سعادت‌مند
- شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه
- چاپ اول: ۱۳۹۴
- قیمت: ۴۰۰۰۰ تومان
- چاپ و صحافی: کامیاب
- ناشر: صمدیه
- مدیر نشر: لطف‌الله میثمی
- مسئول تولید: آرمان رضاپور
- نشانی: تهران، میدان توحید، نصرت غربی، شماره ۲۴، طبقه سوم
- کدپستی ۱۴۵۷۸۳۷۴۵۴، صندوق پستی ۱۳۴۴۵/۸۹۵ تلفاکس: ۶۶۹۳۶۵۷۵
- فروشگاه اینترنتی نشر صمدیه: bookonline.hamvar.ir
- مرکز توزیع: شرکت بازرگانی کتاب گستر، تلفن ۲۲۰۱۹۷۹۵
- حقوق ناشر محفوظ است.

فهرست

۲۱	پیشگفتار
۳۱	۱ خوارج: لغت، اصطلاح و کاربرد
۳۱	معنایابی
۳۵	لقب‌ها
۳۹	پی‌نوشت‌ها
۴۱	۲ خوارج در دوران خدمت علی
۴۱	تولّد خوارج
۴۳	شکاف در جبهه‌ی علی
۴۶	برقراری آتش‌بس
۴۸	تعیین داوران
۵۳	الهام از خدیجه
۵۴	مبانی حکمیت
۵۷	نواختن ساز مخالف
۵۹	هشدارهای پیش از مأموریت
۶۲	داوران در میعادگاه
۶۳	ابوموسی رو در روی عمرو عاص
۶۹	رأی شوک‌آور
۷۲	نوش‌داروی پس از مرگ
۷۴	خوارج در تدارک جنگ
۷۹	جنگ سرد

۸۰	آغاز خشونت‌ها
۸۲	اول معاویه، بعد خوارج
۸۳	مباحثه‌ی ایدئولوژیک
۸۶	دیگر سفیران صلح
۸۷	گفت‌و شنود رخ به رخ
۹۹	دوستان بی‌خرد
۱۰۰	آخرین تلاش‌ها
۱۰۲	دست‌آورد گفت‌وگو
۱۰۳	سوی بهشت یا جهنم
۱۰۶	آزادی، خنمی‌ها
۱۰۷	آینا، ی خوارج
۱۰۹	سگ‌ها
۱۱۳	خوارج پس از دیربهِی مروان
۱۱۶	حرکت خریّت
۱۱۸	گردن‌فرازی، ممنوع
۱۲۰	ناکامی شهر آشوبان
۱۲۱	سیاست چندگانه
۱۲۵	نقشه‌ی ترور
۱۲۸	خون‌ریزی نه
۱۳۰	دو سوء قصد نافرجام
۱۳۲	جدال شاعران
۱۳۴	تکذیب خوارج
۱۳۵	رفع ابهام
۱۳۶	خوارج و حسن بن علی
۱۳۸	مخالفت یاران
۱۴۳	پی‌نوشت‌ها:
۱۵۳	۳ خوارج در دوران خلافت بنی‌امیه
۱۵۳	دوران معاویه

۱۵۳.....	نخستین پیکار.....
۱۵۵.....	مرگ آری، عقب‌نشینی خیر.....
۱۵۷.....	بی‌تابی برای نبرد.....
۱۵۷.....	هزینه‌ی پاسخ سربالا.....
۱۵۸.....	حضور نظامی زنان.....
۱۵۸.....	سیاه‌پوست شورشی.....
۱۵۹.....	کشتن مسلمانان و آزادی یهودیان.....
۱۶۰.....	در تداوی قدرت.....
۱۶۱.....	خارج از گوشه‌نشینی.....
۱۶۲.....	گردمایی خوارح.....
۱۶۳.....	یورش به ناست و نمان.....
۱۶۴.....	ائتلافی علیه تاجران.....
۱۶۸.....	فلسفه‌ی قیام.....
۱۷۱.....	مبارزه‌ی ایرانیان.....
۱۷۲.....	قتل‌عام در بصره.....
۱۷۴.....	خرده شورش بی‌حاصل.....
۱۷۵.....	اجتماع مخالفان.....
۱۷۵.....	عذاب وجدان.....
۱۷۷.....	فراخوان برای تداوم پیکار.....
۱۷۸.....	مرگ، مجازات انتقاد.....
۱۸۰.....	پیروزی ۴۰ نفر بر ۲ هزار نفر.....
۱۸۲.....	زنان در میدان مبارزه.....
۱۸۳.....	نفی مشروعیت معاویه.....
۱۸۴.....	دوران یزید.....
۱۸۴.....	مرگ خارجی میانه‌رو.....
۱۸۸.....	ادامه‌ی اعتراض.....
۱۸۹.....	کشتار بدون محاکمه.....
۱۹۰.....	فرار عبدالله.....

۱۹۰	حسین بن علی خارجی!
۱۹۳	اتحاد ناپایدار
۱۹۵	آموزش و قیام
۱۹۶	دو دستگی خوارج
۱۹۹	ناکامی های بصریان
۲۰۰	کناره گیری داوطلبانه
۲۰۲	در جست و جوی منجی
۲۰۴	صف آرایی مهلب و خوارج
۲۰۶	هتیت و پاداش
۲۰۹	دوران الملک
۲۰۹	نوم ای همد
۲۱۰	از کرمان تا مین
۲۱۱	فاجعه ای مداین
۲۱۲	ناامنی در کوفه
۲۱۳	جنگ در ری و اصفهان
۲۱۵	تاخت و تازهای نجده
۲۱۶	نبرد در بحرین و عمان
۲۱۸	بروز ناسازگاری
۲۱۸	اعتراض به محاصره ی غذایی
۲۲۰	توبه از توبه
۲۲۲	نجده کشی
۲۲۳	قطری در مسند سالاری
۲۲۴	یارگیری خوارج
۲۲۴	جنگ در ماه حرام
۲۲۵	آتش بس موقت
۲۲۶	جنگ قدرت
۲۲۸	پسر ملعون یا پیشوا؟
۲۲۹	کالای ۱۰۰ هزار درهمی!

۲۳۱.....	کارزاری پرهزینه.....
۲۳۲.....	حذف عبدالله زبیر.....
۲۳۳.....	باز هم مهلب.....
۲۳۴.....	نطقی با بوی خون.....
۲۳۷.....	جنگ در شاپور.....
۲۳۸.....	مبارزه به شوق سیاه چشمان.....
۲۴۳.....	انشعابی دوباره.....
۲۴۶.....	همراه با مادر و همسر.....
۲۵۲.....	برانی سیاسی.....
۲۵۵.....	پایان جنگ بس.....
۲۵۷.....	سیاست مش با آهنیر.....
۲۵۹.....	جنگ در کوفه.....
۲۶۲.....	فرجامی مانند دیگران.....
۲۶۴.....	نقد بغدادی بر حضور نظام رنانه.....
۲۶۵.....	یا توبه یا برکناری.....
۲۶۹.....	جنگ دشمن شادکن.....
۲۷۰.....	مهمان نمک‌شناس.....
۲۷۱.....	سقوط آخر.....
۲۷۳.....	دو برادر علیه حاکمیت.....
۲۷۵.....	زور آزمایی دیگر.....
۲۷۶.....	درگیری در بحرین.....
۲۷۶.....	قیام کوفیان.....
۲۸۰.....	جنگ در سیستان.....
۲۸۱.....	دوران عمر بن عبدالعزیز.....
۲۸۱.....	پایان خاموشی.....
۲۸۲.....	گفت‌و شنود سیاسی - عقیدتی.....
۲۸۸.....	دوران یزید بن عبدالملک.....
۲۸۸.....	نقض آتش بس.....

۲۹۰.....	از جنگ تا خدمت به حکومت
۲۹۱.....	شورش و مرگ
۲۹۱.....	سردار تنها
۲۹۲.....	دوران هشام بن عبدالملک
۲۹۲.....	زنی در جایگاه سالاری
۲۹۳.....	ترور فرماندهی پلیس
۲۹۳.....	جبهه‌ی متحد ستم‌دیدگان
۲۹۵.....	بربرها در کنار خوارج
۲۹۶.....	مرگ در زیر شکنجه
۲۹۷.....	باز هم زنی نابرابر
۲۹۹.....	در نزار آتش
۳۰۱.....	کشتن بی‌گناهان
۳۰۱.....	دوران مروان بن محمد
۳۰۱.....	پاک‌سازی خونین
۳۰۲.....	ام‌عنیر در لباس رزم
۳۰۵.....	ستونی بر تن آدمی
۳۰۷.....	سرگردانی در شهرهای جزیره
۳۰۹.....	خوارج، هم‌چنان امیدوار
۳۰۹.....	نبرد در چند جبهه
۳۱۲.....	خیزش در یمن
۳۱۳.....	آتش‌فشان خون و مرگ
۳۱۶.....	مانیفست اباضیان
۳۲۱.....	کارزار با کانون قدرت
۳۲۳.....	آخرین رزم با بنی امیه
۳۲۸.....	پی‌نوشت‌ها
۳۳۹.....	۴ خوارج در دوران خلافت بنی‌عباس
۳۳۹.....	سر و ته یک کرباس
۳۴۰.....	دوران سقاح

۳۴۰.....	از بصره تا عمان.....
۳۴۲.....	دوران منصور.....
۳۴۲.....	تبرد فرسایشی.....
۳۴۴.....	جلوگیری از کشتار و چپاول.....
۳۴۶.....	جنبش در افریقیه.....
۳۴۹.....	دو ترور پیروز.....
۳۵۰.....	انتقال قدرت.....
۳۵۱.....	رفتار علی‌گونه.....
۳۵۱.....	دوران مه‌ای.....
۳۵۱.....	تطمین پر ارمغان.....
۳۵۲.....	بریدن، کستن، چهار می کردن.....
۳۵۳.....	تهور ناکام.....
۳۵۳.....	دوران هارون.....
۳۵۳.....	دو خرده حرکت.....
۳۵۴.....	جنبش در خراسان.....
۳۵۵.....	شکست در موصل.....
۳۵۵.....	قیام در ارمنستان.....
۳۵۶.....	آهن در برابر آهن.....
۳۵۹.....	درگیری در عمان.....
۳۶۰.....	ناراضیان زیر پرچم خوارج.....
۳۶۰.....	حمام خون و ویرانی.....
۳۶۴.....	نامه‌نگاری بی‌ارمغان.....
۳۶۷.....	خرده تحرکات ناموفق.....
۳۶۸.....	دوران مأمون.....
۳۶۸.....	شورش در اندلس.....
۳۶۹.....	قیام و رکاب.....
۳۷۰.....	در مسیر پدر.....
۳۷۰.....	هزینه‌ی بی‌دست‌آورد.....

۳۷۲	سرکشی بلال
۳۷۲	دوران واثق
۳۷۲	جنبشی با ۱۳ عضو
۳۷۳	دوران متوکل
۳۷۳	توافق یعقوب با خوارج
۳۷۴	نامنی و راهزنی
۳۷۵	دوران منتصر
۳۷۵	قبامی دوباره
۳۷۵	لذت عفو
۳۷۶	دوران مستعین
۳۷۶	بازیم درگیری
۳۷۶	کارزار بعهده با خوارج
۳۷۸	دوران معتز
۳۷۸	سری پرسودا
۳۸۱	دوران مهدی
۳۸۱	نمازی با شش تکبیر
۳۸۲	توبه‌ی گناهکار، علت ستیز
۳۸۳	نبرد با دشمن اصلی
۳۸۴	دوران معتمد
۳۸۴	همه جا میدان رزم
۳۸۵	خوارج علیه طاهریان
۳۸۶	اشقاقی دیگر
۳۸۷	ائتلاف نانوشته
۳۸۸	۱۱ سال جنگ بی حاصل
۳۸۸	ادامه‌ی نبرد داخلی
۳۹۰	زد و خورد در جبهه‌ای دیگر
۳۹۰	فرار از میدان
۳۹۱	جنبش یعقوبیان

۳۹۲	اعتراف به جرم ناکرده
۳۹۲	دوران معتضد
۳۹۲	خوارج در کنار موصلی‌ها
۳۹۴	تبع‌کشی بر روی یک‌دیگر
۳۹۵	بیداد حاکمیت و اعتراض خلق
۳۹۶	واپسین فریاد خارجی
۳۹۹	دوران المکنفی
۳۹۹	شورش در صنعا
۴۰۰	دوران المقتدر
۴۰۰	زنجیران گوش و بینی
۴۰۰	عیاران در صف خوار
۴۰۲	خواب شورش
۴۰۳	آهنگ نابودی خلیف
۴۰۳	کوچ اجباری
۴۰۳	رخ‌نمایی مرگبار
۴۰۴	نگاهی دوگانه
۴۰۵	بساط قتل و تاراج
۴۰۶	انگشت‌نمای خلق
۴۰۶	دوران راضی
۴۰۶	نبرد در مغرب
۴۰۷	دوران متقی
۴۰۷	قدرت‌خواهی دیسّم
۴۰۹	دوران مستکفی
۴۰۹	تاخت و تاز در قاره‌ی سیاه
۴۱۰	پیروزی با وحشت‌افکنی
۴۱۵	ابویزید در آخر خط
۴۱۶	دوران مطیع
۴۱۶	دومین نبرد

- ۴۱۷..... شکست محاصره‌ی بصره.
- ۴۱۸..... لشکرکشی به عمان
- ۴۱۹..... درگیری با قِرمطیان
- ۴۱۹..... عذرخواهی به درگاه خلیفه
- ۴۲۰..... شورش در عمان
- ۴۲۱..... دوران قائم بامرالله
- ۴۲۱..... قیام حفص بن راشد
- ۴۲۴..... عمان در دست سلجوقیان
- ۴۲۴..... چند رویداد دیگر
- ۴۲۶..... واپس‌گرای و خشونت در یمن
- ۴۲۷..... گزرش از بطوطه
- ۴۳۰..... جابه‌جایی قوت
- ۴۳۱..... پی‌نوشت‌ها
- ۴۳۷..... ۵ نویسنده‌گان و شاعران
- ۴۳۸..... جابر بن زید
- ۴۴۰..... عبدالله اباض
- ۴۴۱..... رساله‌ی ابن اباض
- ۴۴۵..... ابوعبیده مسلم
- ۴۴۶..... حاملان علم
- ۴۴۷..... معمر بن مثنی
- ۴۴۹..... یمان بن رباب
- ۴۴۹..... یحیی بن کامل
- ۴۴۹..... عبدالله بن یزید
- ۴۵۰..... ابوفراس
- ۴۵۰..... قرطوسی
- ۴۵۰..... حدیثی
- ۴۵۱..... بردعی
- ۴۵۱..... عمران بن حطان

۴۵۱		طرماح
۴۵۲		قناتی
۴۵۳		برج بن مُسهر
۴۵۳		ابوالعباس مُبرّد
۴۵۳		فهرستی دیگر
۴۵۴		أزکوی
۴۵۷		کذّمی
۴۵۹		بُشیو
۴۶۱		انسیّه تاریخ‌نگاری
۴۶۲		درباره‌ی آفریقا
۴۶۴		درباره‌ی عمان و حرّ موت
۴۶۷		پی‌نوشت‌ها:
۴۶۹		۶ گروه‌ها و رهبران
۴۶۹		در شرق جهان اسلام
۴۷۳		روایت یک انشعاب
۴۷۵		در غرب جهان اسلام
۴۸۰		پی‌نوشت‌ها:
۴۸۱		۷ اندیشه‌های کلامی
۴۸۱		خداشناسی
۴۸۵		توحید افعالی و جبر و اختیار
۴۸۷		نظر غیر خوارج
۴۸۸		اسلام و ایمان
۴۹۰		برداشتی دیگر
۴۹۲		شرک و نفاق
۴۹۴		نگاهی متفاوت
۴۹۵		کفر و کافری
۴۹۹		دیدگاه سایر متکلمان
۵۰۱		نبوت و قرآن

۵۰۱	دیگر نظریات
۵۰۳	خلافت و امامت
۵۰۶	از منظر دیگران
۵۰۸	پی‌نوشت‌ها:
۵۱۳	۸ بایدها و نبایدهای فقهی
۵۱۳	معرکه‌ی آرا
۵۱۴	رای و اجتهاد
۵۱۴	تکلیف
۵۱۵	حدود و مجازات
۵۱۷	عبادات
۵۱۷	زکات
۵۱۸	شهادات
۵۱۸	امانت و روث
۵۱۸	برخورد با مخالفان
۵۲۶	ازدواج
۵۲۸	مسائل کودکان
۵۳۰	پی‌نوشت‌ها:
۵۳۳	۹ خوارج در ترازو
۵۳۳	واکاوی چند روایت
۵۳۶	معتزله
۵۳۸	حشویه
۵۳۸	زیدیه
۵۳۹	اشاعره
۵۳۹	شهرستانی
۵۴۰	ابن خلدون
۵۴۱	ولهوزن
۵۴۲	عالم‌ان شیعی
۵۴۳	نظر نگارنده

۵۶۹.....	پی‌نوشت‌ها:
۵۷۱.....	۱۰ خوارج در دوران معاصر
۵۷۱.....	ستیز با استعمار
۵۷۴.....	مبارزه در افریقا
۵۷۵.....	جنگ داخلی
۵۷۸.....	انتقال قدرت با کمک ایرانی‌ها
۵۸۰.....	اختلاط دین و سیاست
۵۸۰.....	ایدئولوژی در محاق
۵۸۱.....	سنگ بنای بحث‌الحمایگی
۵۸۴.....	دوران پر نبرد
۵۸۹.....	چالش با مخالفان
۵۹۱.....	رقیبان در دست‌های ماری
۵۹۲.....	چرخش ناگهانی
۵۹۳.....	بازتولید رفتارهای پیشین
۵۹۴.....	منتقدان در فراز و نشیب
۵۹۵.....	فرمان جهاد
۵۹۸.....	مطالبات اباضیان
۶۰۰.....	بهره‌گیری از تضادهای منطقه‌ای
۶۰۳.....	مداراگری جایگزین خشونت
۶۰۵.....	اباضیان در الجزایر
۶۰۸.....	اباضیان در زنگبار
۶۰۸.....	اباضیان در لیبی
۶۰۹.....	اباضیان در تونس
۶۱۰.....	آثار اباضیه
۶۱۰.....	درباره‌ی شمال آفریقا
۶۱۵.....	درباره‌ی زنگبار
۶۱۶.....	درباره‌ی عمان
۶۱۸.....	باورهای اباضیه‌ی معاصر

۶۲۱.....	توحید.....
۶۲۲.....	کلام خدا.....
۶۲۳.....	شریعت، منبع شناخت.....
۶۲۴.....	ایمان و اسلام.....
۶۲۶.....	شرک و کفر.....
۶۲۷.....	گناه کبیره و صغیره.....
۶۲۷.....	جهان واپسین.....
۶۲۸.....	امامت و مسالک سیاسی.....
۶۳۲.....	ولایت و برائت.....
۶۳۲.....	وقایع آن الزمان.....
۶۳۴.....	اصول و احکام فقهی.....
۶۳۷.....	نظام روحانی اجتماعی.....
۶۴۰.....	پی‌نوشت‌ها.....
۶۴۳.....	کتاب‌نامه.....
۶۵۷.....	نمایه‌ها.....

پیشگفتار

۱- فکر هست و جو در اندیشه‌ها، سرگذشت، آثار و عملکرد خوارج، به طور جدی دست‌کم از هفت سال پیش در فضای ذهنم جرقه زد. این آتش‌زنه امضا خود بسترساز و مرید کسبی دامنه‌دار و جوششی پرحرارت گردید که دست‌آورد مقدماتی آن سرکشی به مقطعی از تاریخ، و سیر و سیاحت در لابلای حوادث و رویدادهایی از گسسی پرفراز و فرود جهان اسلام بود، تا سرانجام هم خود و هم به اتمام دیگران را به آگاهی برسانم؛ زیرا رسالت سترگ یک انسان باورمند، متعلق به عهد به آرمان‌های باشکوه انسانی مانند پاسداشت حقوق و حرمت همه‌ی انسان‌ها، عدالت و آزادی، فقط افزایش کمی دانستنی‌های نظری و نیز ارتقای کیفی بینش و نگرش تحلیلی خود نیست، بلکه وظیفه‌ی بزرگ‌تر و متعالی‌تر، ثبت و نشر و گسترش این معلومات و یافته‌ها در پهنه‌ی جامعه و انتقال آن به مخاطبان و دلبستگان به دانایی و حقیقت است تا افزون بر گسترش و رشد مقابله‌ی اندوخته‌های ذهن آن‌ها، اندیشه‌ی آنان نیز عمق و نمو بیشتری یافته و سرانجام خلاقیت و تولید، جایگزین تقلید و مصرف گردد.

۲- برای عینیت بخشیدن به این غایت والا و شریف یعنی، آگاهی خود و دیگران بود که طرح ذهنی‌ام پردازش یافت و نگارش این کتاب عملیاتی گردید و سرانجام، پس از بیش از سه سال تلاش، نوشتن آن به پایان رسید.

نگارنده البته پیش از قلمی کردن کارنامه‌ی فکری و سیاسی خوارج، با اندیشه‌ها و عملکردهای این جماعت بیگانه نبود؛ اطلاعات من ولی بیشتر محصول مطالعه‌ی برخی کتاب‌های نویسندگان و محققان معاصر بود تا مراجعه مستقیم به منابع کهن و میراث تاریخ‌نگاران دسته‌ی اول در دنیای اسلام. کتاب ناکثین، قاسطین، مارقین* اثر علی شریعتی (۱۳۱۲-۱۳۵۶ ه.ش.) و دو کتاب جاذبه و دافعه علی (ع)، و کلام** مرتضی مطهری (۱۲۹۸-۱۳۵۸ ه.ش.)، آثاری بودند که مطالعه‌ی آنان پل ارتباطی میان من و خوارج گردید. کتاب‌های یاد شده اما از یک سو در برگیرنده‌ی کلیاتی درباره‌ی تئوری‌ها و رفتارهای خوارج بوده و در نتیجه نمی‌توانستند به همه‌ی پرسش‌های شخصی و انست شده در ذهن من (و شاید هم در ذهن افراد دیگر) پاسخ دهد و از دیگر سو یک پژوهش گر، از جمله کاوشگر عرصه‌ی ناپیداگرانه‌ی تاریخ، نمی‌تواند در قایت یک مصرف‌کننده‌ی صرف ظاهر شده و فقط سر سفره‌ی آماده‌ی تراوش‌های ذهنی و تحلیل‌های عقلی دیگران بنشیند، گرچه حق دارد و حتی باید از آموخته‌ها آورش‌ها و تجربه‌های سایرکوشندگان قلمرو معرفت و حقیقت بهره‌ی ارم برده و صد البته حق مادی و معنوی آنان را نیز به جد پاس دارد.

۳- مؤلف اما در نوشتن این کتاب در بیان پاسخ‌هایی درباره‌ی اندیشه و عمل خوارج و دستیابی به اهداف زیر دست.

- ۳-۱- آگاهی بر پیشینه و خاستگاه تاریخی، زمان و مکان تولد خوارج؛
- ۳-۲- شناخت اجمالی دلایل ذهنی، روانی (روانشناسی) و علل عینی و خارجی (جامعه‌شناختی، تاریخی و مذهبی) ظهور خوارج؛
- ۳-۳- معرفت به مبانی فکری - عقیدتی، اندیشه‌های کلامی، دیدگاه‌های فقهی، تئوری‌های سیاسی و به طور کلی آشنایی با جهان‌بینی و نوع نگاه

* اینک در م. آ. ۲۶، به نام علی.

** در آشنایی با علوم اسلامی (کلام، عرفان، حکمت عملی) و در م. آ. ۳.

خوارج به خدا، انسان و جهان، و نیز ایدئولوژی و باید و نبایدهای عملی آنان؛

۳-۴- آشنایی با رهبران و کادرهای اصلی فکری و سیاسی تأثیرگذار خوارج و جایگاه و اعتبار علمی و اجتماعی آنان؛

۳-۵- آشنایی به آرایش فکری و سیاسی زیر مجموعه‌های خوارج و دسته‌بندی‌ها و انشعابات درونی این طیف؛

۳-۶- آگاهی بر آرمان‌ها و رفتارهای خوارج در صحنه‌ی عمل سیاسی و اجتماعی؛

۳-۷- بیان جهت‌گیری‌های خوارج در رویارویی با حکومت‌های مستقر در جهان اسلام و چگونگی واکنش حاکمان به ویژه امام علی نسبت به آنان؛

۳-۸- شرح مبرزات مساجد و کامیابی‌ها و ناکامی‌های خوارج به عنوان یک نیروی اپوزیسیون مسلح در کنار علیه حاکمیت‌های مسلمان؛

۳-۹- اطلاع بر تأثیرات اجتماعی، معنوی و منفی بینش، نگرش و روش‌های کارکردی خوارج بر سایر گروه‌ها و جنبه‌های فکری - سیاسی در جهان اسلام؛

۳-۱۰- آگاهی از موقعیت خوارج در نزد افکار عمومی و وزن و پایگاه اجتماعی آنان؛

۳-۱۱- اطلاع از سرانجام فکری و سیاسی خوارج؛

۳-۱۲- مقایسه‌ی اجمالی گزاره‌های عقیدتی - سیاسی مؤول خوارج با گزاره‌های فکری سیاسی مورد پذیرش سایر مذاهب و فرقه‌های مسلمان؛

۳-۱۳- بیان نظرگاه‌ها و داورهای برخی افراد و دسته‌های مسلمان درباره‌ی خوارج؛

۳-۱۴- شرحی مختصر از باورها و چگونگی زیست مادی و معنوی خوارج (اباضیه) معاصر؛ تفصیل مطلب اما نیازمند نگارش کتابی مستقل است که فعلاً در دستور کار ما نیست.